



Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2022)

Yağmur ALKIR

YÖK 100/2000 SOKÜM Doktora
Bursiyeri, Ege Üniversitesi
yagmur.alkr@gmail.com

Nagihan BAYSAL

Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi
nagehanbaysal@hotmail.com



<https://orcid.org/0000-0002-3612-7017>

<https://orcid.org/0000-0002-5272-5922>

Ölümsüzlük Arayışında Bir Kahraman: Dede Korkut

A Hero in Search of Immortality: Dede Korkut

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 12.11.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 03.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Atf/Citation

Alkır, Y. ve Baysal, N. (2022). Ölümsüzlük Arayışında Bir Kahraman: Dede Korkut. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (4), 1193-1207. <https://doi.org/10.34083/akaded.1203227>

Alkır, Y. & Baysal, N. (2022). A Hero in Search of Immortality: Dede Korkut. *Journal of Academic Language and Literature*, 6 (4), 1193-1207. <https://doi.org/10.34083/akaded.1203227>



Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

*Bu çalışma, [Creative Commons Atf 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Öz

Ölümün ve ölümden sonrasının bilinmezliği insanoğlunun ve toplumların hayatına işlemiş evrensel bir korkudur. Bu evrensel korkunun temelinde ölümün bir ceza olarak algılanması yatmaktadır. Bu korku insanoğlunda ölümsüz olma ihtiyacını meydana getirmiştir. Ölümsüzlük insana özgü bir arzudur. Bu insana dair arzu, yine insanı konu alan ve insan ürünü olan edebî yaratmaları da etkilemiştir. Yaratıldığı toplumun sosyo-kültürel ve dinsel hayatının senteziyle meydana getirilen edebî yaratmalar insanlığın estetik ve sanatsal ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte; varlık tarihine dair bilgi vermek, yaratılış dönemlerindeki insanların deneyimlerini sonraki kuşağa aktarmak, toplumların cevaplanamayan sorularını cevaplamak, cevaplayamıyorsa da bu soruları kayıt altına almak gibi görünmez işlevlere de sahiptirler. Bu bakış açısıyla görüyoruz ki dünya kültürlerinin tamamında kahramanlar ölüme çare bulmak için yollara düşmüş, ölümlü mücadele etmiş ve kimileri zafere ulaşmış kimileri de kadere boyun eğmiştir. Biz bu çalışmamızda Türk dünyasına mâl olmuş Dede Korkut Kitabı'nın mistik kahramanı Dede Korkut'un ölümlü yüzleşmesini konu alan dokuz efsane üzerinden Korkut Ata'nın ölümsüzlük arayışını ve bu arayış esnasında yapmış olduğu hareketleri inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Ölümsüzlük Arayışı, Efsane.

Abstract

The obscurity of death and the afterlife is a universal fear that has permeated the lives of human beings and societies. The basis of this universal fear is undoubtedly the belief that death is a punishment. This fear has created the need for immortality in human beings. Immortality is a human desire that is in every human being. This desire for human has also affected the literary creations, which are also the subject of human and human products. Literary creations created by the synthesis of the socio-cultural and religious life of the society in which they were created meet the aesthetic and artistic needs of humanity; They also have invisible functions such as providing information about the history of existence, transferring the experiences of people in the creation period to the next generation, answering the unanswered questions of societies, and recording these questions if they cannot answer them. From this point of view, we see that in all cultures of the world, heroes have set out to find a cure for death, struggle with death, and some have triumphed and some have surrendered to fate. In this study, we will examine Korkut Ata's quest for immortality and the movements he made during this quest through nine legends about Dede Korkut, the mystical hero of the Book of Dede Korkut, which has cost the Turkish World.

Keywords: Dede Korkut, Immortality, Legend.

Giriş

İnsan, varlığının ilk gününden itibaren hem kendini hem çevresini gözlemleyerek yaşadığı dünyayı anlamaya çabalamıştır. Bu gözlemler sayesinde kendisi de dâhil olmak üzere doğada var olan her unsurun bir meydana geliş ve yok oluş süreci olduğunu, bu sürecin her unsur için farklılıklar gösterdiğini ancak kaçınılmaz olduğunu anlamıştır. Bununla birlikte yine bu gözlemler sayesinde doğanın ve kendinin meydana geliş ve yok oluşuna dair bilinmezliği onu bu konular üzerinde düşünmeye itmiş ve bunun sonucunda yaratılış ve eskatoloji anlatmalarını meydana getirmiştir.

İnsanoğlu her ne kadar doğum ve yaratılışla ilgili sorularına ilkel dönemden modern döneme kadar uzanan süreçte cevap vermişse de ölümle ilgili sorular ve bilinmezlikler bugün dahi net bir şekilde cevaplanamamıştır. Bu durum da en ilkel dönemlerden günümüze toplumları ölümü anlamak, ölüme çare bulmak, ölümsüzlüğe ulaşmak veyahut ölümü kutsamak yoluna itmiştir.

Her toplum kendi geleneksel dünya görüşüne ve hayatı algılayış şekline göre ölüm kavramını tanımlamıştır. Türkçe Sözlük'te ölüm; "*Bir insan, hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, ahiret yolculuğu, ebedî uyku, emrihak, irtihal, memat, mevt, vefat.*" (<https://sozluk.gov.tr/>) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım şüphesiz İslam dininin etkisiyle yapılmıştır. Ölümle ilgili genel geçer bir tanım yapmak gerekirse; ölüm, dünya tarihinin en başından beri var olan ve canlı her varlık için bilinen hayatın sonu demektir. Yaşayan her canlı için kaçınılmaz bir durum olması beraberinde ölüm kaygısını da getirmiştir.

İnsanın ölümün bilinmezliğine dair duyduğu merak ve korku, hayatın her alanına yansımış, toplumların inanç sistemlerini ve sosyokültürel hayatlarını etki altına almış ve kurulan medeniyetleri meydana getiren temellere sirayet etmiştir. Bununla birlikte ölüm kaygısı ve merakı astronomi, tıp, din ve matematik gibi pek çok bilim dalının da gelişmesine sebep olmuştur (Piyadeoğlu, 2021, s. 482). İnsanoğlu varlık tarihinin başından beri aşamadığı ölüm olgusunu gerek meydana getirdiği dinler gibi ruhani bilgilerle, gerek düşünürlerin ve filozofların konuya dair fikirleriyle gerekse tıp bilimi gibi somut verilere dayanan bilimsel yöntemlerle açıklamaya çalışmıştır.

Ölümü anlama ve ölümle baş edebilme ihtiyacı bireysel ve toplumsal hayatın her kademesinde kendisini göstermiş ve bu toplumlara ait edebî yaratmalara da ölümsüzlük olgusu konu edilmiştir. Bu edebî eserler kolektiften getirdikleri bilgiyle ve ölümsüzlük ihtiyacıyla yoğurulmuş ve anlatmalar içindeki kahramanların kimisine ölümsüzlük bir ödül olarak verilmiş kimisi de Gılgamış gibi ölümsüzlüğü bulmak için yollara düşmüştür.

Biz bu makalemizde Dede Korkut Kitabı'nın mistik kahramanı olan Dede Korkut'un ölümsüzlüğe erişmek için girdiği çabayı ve çıktığı yolculuğu, konu ile ilgili anlatılmış efsaneler üzerinden tahlil edeceğiz.

1. İnsanın Ölümsüzlük İhtiyacı

Dede Korkut'un ölümsüzlük arayışına geçmeden önce, insanoğlunun neden böyle bir arayışı ve ihtiyacı olduğu konusuna değinmek ve bu ihtiyacı açıklamak gerekmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere ölüm yaşayan her varlık için kaçınılmaz olan bir sondur. Bu bağlamda yaşayan her şey ölmek zorundadır. İnsanoğlu da bu zorunluluğun bir başka ifade ile yaşamının bir başı ve sonu olduğu bilgisine sahiptir. Sahip olunan "ölüm kaçınılmaz" bilgisi beraberinde ölüm kaygısını da getirmiş ve insanoğlu bu kaygı ile baş edebilmek için çeşitli yol ve yöntemler aramaya başlamıştır.

İnsanın ölüm karşısındaki kaygısını doğuran yaşama arzusu, ölümün farkındalığı ve dehşetidir (Karademir, 2021, s.14). Bu üç etken aynı zamanda insanın ölümsüzlük ihtiyacının da nedenleridir. İnsan ölümlü varlıklar içinde ölümün bilincine sahip olan tek varlıktır. Ölümün ne olduğunu bilmesi ya da bilmemesi insanı daimî olarak ölümün olmadığı zaman ve mekâna gitme ya da o zaman ve mekânı bulma arzusuyla doldurmuştur.

Bauman'a göre, ölümlü olmamızdan daha rahatsız edici bir durum söz konusu değildir ve esasında insanın zihni ölümün nasıl bir şey olduğunu anlamaya müsait bir yapısı yoktur. Ölüm kavramı bu sebeple insan aklı için çelişkili bir durumu işaret etmektedir (Bauman, 2018, s.25). Bu bağlamda ölüm kaygısını oluşturan durum hem ölümün kaçınılmazlığı hem de ölümün bilinmezliği olmuştur. Çünkü birey kendi ölümünü bilinç hâliyle deneyimleyememekte, ölüm gerçekleştiği anda artık zihinsel anlamda var olmamaktadır. Bu bakış açısıyla ölüm birey için ancak başkalarının ölümleriyle gözlemlenebilen bir olgu hâline gelmektedir. Bu da onu her insan için hem eşitlikçi hem de benzersiz bir deneyim haline getirmekte ve bireyin ölüm kaygısını beslemektedir.

İrvin Yalom, ölüm kaygısının insanlığın ortak bir kaygısı olduğunu, bireylerin veyahut toplumların bu kaygı ile baş edebilmek için bütün enerjilerini kullanmakta olduklarını, bu kaygı sebebiyle yaşamlarına anlam katmak için ekstra bir çabaya girdiklerini dile getirmektedir (Kurtulan ve Kararmak, 2016 s.164 & Yalom, 2017, s.9). Badiou bu durumu açıklamak için şöyle demiştir: "*Yaşamın sonsuz değeri kendisini yalnızca ölüm aracılığıyla olurlar.*" (2020, s.239). Bu bakış açısıyla insanoğlunun ömrüne manevi anlamda bir değer katmak ve kendisine ait olan hayat dediği bu zamanı en iyi şekilde değerlendirmek ancak ölümün bilincine varmasıyla mümkün olmuştur. Bu bağlamda yaşama arzusu nasıl ölüm kaygısını besliyorsa ölüm kaygısı da yaşama bağlılığı ve sonsuz hayat ideasını beslemektedir.

Semavi olsun olmasın dinlerin ölümün bir son olmadığını yeni ve kimi zaman da sonsuz bir hayatın başlangıcı olduğuna dair kabulleri de ölümün bilinmezliğini ve ölen kişinin maddesel ve manevi anlamda sahip olduğu varlığı yitirmiş olmasını, onun mutlak bir son olduğu düşüncesini akıllardan silememektedir. Bununla birlikte dinlerin ölümden sonraki hayatta cezalandırma ya da ödüllendirme olacağına dair kabulleri dindar insanların ölüm kaygısını daha da çok beslemekte, ölümden sonra azap çekme korkusuyla da ölüm olgusunun yarattığı dehşet büyümektedir (Hökekleli, 1991, s.159 & Karademir, 2021, s.17). Buradan açıkça anlaşılıyor ki ölümle alakalı insanı kaygılandıran en önemli durum ölüme dair olan bilgilerin ispatlanamamış ve kesin olmamasıdır. Bu olgunun kendi içinde barındırdığı belirsizlik insanın ondan kaçmak ve korunmak istemesine yol açmaktadır. Çünkü her ne olursa olsun ölüm, ölen kişinin kendisi ve arkasında kalanlar için bir yok oluş ve kaybedişi içinde barındırmaktadır. Ölen kişi herkes için artık sahip olduğu ve bilinen formunu yitirmiş ve var olduğu mekânı terk etmiştir. Bununla birlikte ölüm, doğum gibi bireyin tek başına olduğu yegâne anı işaret etmektedir. Ne kadar zor ya da kolay da olsa kişi o anda tek başına ve zorunlu bir yalnızlık halindedir. Bu durum da sosyal bir varlık olan insan için kaygı uyandırıcı ve travmatik bir durumdur. Dolayısıyla ölüm her ne kadar kutsal kitaplarda tanrıyla buluşmak olarak ifade edilse de tanrı da insanlık için büyük bir bilinmezliği temsil ettiğinden insan için trajik bir durumu simgelemektedir. Bu sebeple her insanın içinde ölüm kaygısı olduğu gibi tanrının kendisine iltimas geçme umudu ve ölümsüzlükle ödüllendirilme arzusu da bulunmaktadır.

İbn-i Sina *Ölüm Korkusundan Kurtuluş* isimli müstakil risalesinde ölüm korkusuna nedenlerini şu şekilde sıralamaktadır:

- “1. Ölümün hakikatini bilmemek.
2. Öldükten sonra kişinin başına neler geleceğini kestirememek.
3. *Beden çürüyüp yok olduktan sonra kişilik ve benliğin de tamamen hiçliğe kavuşacağını, buna karşılık kendisinden sonra âlemin varlığının devam edeceğini zannetmek.*
4. *Ölümden önce ve ölüme yol açan hastalıkların acı ve ıstırabından başka ayrıca ölüm için de bir elemın var olduğunu zannetmek.*
5. *Öldükten sonra kendisine bir ceza ve işkence edileceğine inanmak.*
6. *Öldükten sonra nereye gideceğini ve başına ne geleceğini bilemeyip, şaşkınlık içerisinde olmak.*
7. *Arkada bırakacağı mal ve miras üzerine üzüntü duymak.”* (Hökekleli, 1991, s.157).

Yukarıda ölümle ilgili düşüncelerini belirttiğimiz filozoflar ve bilim insanlarının ifadelerinden anlaşılıyor ki hangi millete, dine ait olduğu fark etmeksizin, dünyanın

her köşesinde yaşayan insanlık için ölümün yarattığı endişe ve kaygı aynıdır. Ölüm, yaratılmış her varlık için eşitlikçi ve ulaşılmaktan kaçınılan mutlak varış noktasıdır.

2. Dede Korkut'un Ölümle Yüzleşmesi

İnsanın ölümsüzlük arayışı ilk insan Âdem'den günümüze kadar uzanmıştır. İnsanın ölümsüzlük arayışı mitik dönemden modern döneme kadar sürmüştür ancak insanoğlu bu arayışına ve ihtiyacına hiçbir zaman kesin bir cevap bulamamıştır. Dede Korkut'un ölümden kaçışı ve ölümle yüzleşmesi serüveni insanlığın Âdem'den beri ortaya koyduğu niyetinin bir örneği niteliğindedir.

Kutsal kitaplara göre, insanlık tarihi için ölümle ilk yüzleşme Âdem ve Havva'nın cennetten kovulmasıyla başlamıştır. Musevi-İsevi dünya görüşüne ve Kitab-ı Mukaddes'e göre; Âdem ve Havva'nın cennet bahçesinden kovulmalarıyla insanlığa bir ceza olarak verilen ölümlülük, bütün insan neslinin en büyük ödülü kaybediştir. Âdem ve Havva yasak meyveyi yemeleri halinde ölümle cezalandırılacakları hakkında tanrı tarafından uyarılmalarına rağmen bu yasağa uymamışlar şeytanın akıllarını çelmesiyle yasağı yok sayıp ilk günahı işlemişler ve sonsuz hayat yaşayacakları cennetten kovulup yeryüzüne düşmüşler ölüme mahkûm edilip, zorluk ve ıstırap çekmişlerdir (Tekvin, Bab II-II). Kur'an-ı Kerim'de de şeytan Âdem ve Havva şeytan tarafından; *"Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya edebi kalanlardan olursunuz diye yasakladı."* (Araf Suresi, 19-22 Ayet) diye kandırılmakta ve ceza olarak dünyaya gönderilmektedirler. Âdem ve Havva'nın yeryüzüne düşmeleriyle yeryüzünün yasalarına ve ölüme tabi olmalarında Âdem'den çok Havva suçlu bulunmuştur. Çünkü şeytan Havva'yı Âdem'i kandırması için ikna etmektedir. Havva'nın *"baştan çıkarıcı"* konumu, yeryüzüne düştükten sonra ona doğum cezasının verilmesine sebep olmuştur (Karademir, 2021, s.36-37). Bu bağlamda doğum aslında ölümü de beraberinde getirdiği için bir ceza olarak görülmelidir. Doğurma eylemi ancak ölümlüler için mümkündür. Ölümün bir ceza olması hali de ilk insandan itibaren insanoğlunun ölümsüzlüğü aramasına sebep olmuştur.

Mezopotamya (Frazer, 2020, s.49,68), Yunan (Hooke, 1993, s.22), Mısır (Rosenberg, 2003, s.260) ve Türk (Uslu, 2014, s.54-55) mitolojilerine ve geleneksel dünya görüşlerini ele aldığımızda ölümsüzlük için çabalayan yarı tanrılar ya da kahramanlar olduğunu görmekteyiz. Bilinen ilk yazılı destan kahramanı Gılgamış da dostu Engidu'nun ölümü üzerine ölümsüzlüğü aramak için yollara düşmüş, tanrılar tarafından ölümsüzlükle ödüllendirilmiştir. Gılgamış, Utnapiştim'in yanına gitmiş ve ondan ölümsüzlüğün sırrını istemiş, Utnapiştim sırrı ona verdiyse de Gılgamış sırrı yılana kaptırıp ölümsüzlük şansını yitirmiştir (Ramazanoğlu, 2001, s.79-93).

Türk soy kökünü, geleneklerini, millî ve kahramanlık özelliklerini bünyesinde barındıran *Ural Batur*, *Maaday Kara*, *Kitab-ı Dede Korkut*, *Köküdey* gibi anlatımlar da

ebedi hayatı yani ölümsüzlük fikrini işlemişlerdir (Hüseyinova, 1999, s.298). Çalışmamıza konu olan Dede Korkut ise, Türk edebiyatının en çok okunan ve incelenen, hakkında en çok çalışma yapılan bir yaratması olan Dede Korkut Kitabı'nın (Ekici, 2001, s.50) hikmetli sözler söyleyen mistik kahramanıdır. Eserin Türk toplumu için barındırdığı büyük önem sebebiyle Dede Korkut ile ilgili Türk dünyasında pek çok efsane türemiştir. Bu efsanelerin bir kısmı da Dede Korkut'un ölümden kaçması üzerinedir. Tespit ettiğimiz dokuz efsane üzerinden Dede Korkut'un ölmekten duyduğu korkuyu, ölümden kaçışını ve ölüme boyun eğişini tahlil edeceğiz.

İlk efsanede, Karapasan Dağı'nın eteklerinde doğan Korkut Ata'nın annesinin karnında, üç yıl dokuz ay durduğu ve doğacağı zaman doğanın da doğum sancısı çektiği rivayet edilmiştir. Tabiatın bu halini doğacak çocuğun kerametine bağlayan halk *"bu çocuk bizi korkutarak dünyaya geldi ismi Korkut olsun"* demektedir. Çocukluğundan itibaren tabiatla konuşarak büyüyen Korkut, bir gece rüyasında aksakallı bir evliya görür. Evliya ona: *"Ey Korkut! Senin alınna bu dünyada 40 yıllık bir hayat yazılmıştır; daha fazla yaşayamazsın."* der. Bu rüyadan sonra büyük bir korkuya kapılan Korkut, ölümden kurtulmak için Jelmayası'na (deve) atlayarak dünyayı dolaşır. Dünyanın neresine giderse gitsin hep kendi mezarını kazan insanlarla karşılaşan Korkut (Nereye gidersen git, göreceğin Korkut'un mezarıdır sözü buradan gelmektedir), *"Yerin ortasına ulaşırsam belki sağ kalırım."* diyerek kendi memleketi olan Sirderya'nın kıyılarına varır. Burada Jelmayası'nı keserek onun derisiyle kopuzunu kaplar. Yine onun derisiyle bir örtü yaparak nehrin üzerine serer ve üstüne çıkıp oturur. Burada hüznü bir şekilde kopuz çalmaya başlayan Korkut, kopuz çalarak ecelini 1000 yıl boyunca yanına yaklaştırmaz (Nisanbayev, 2000, s. 64-65).

İkinci efsanede ise Korkut yine kırk yıl yaşayacağını öğrenir. Bunun üzerine "Janalgış" (Azrail)'tan kaçmak için Jelmayası'na atlayarak dünyayı dolaşır. Janalgış'tan sürekli kaçan Korkut, onu tuzağa düşürmek için planlar yapar. Nihayetinde karşılaştıklarında, Korkut Ata'nın canını almak için altından bir sandık yapan Janalgış Korkut'a bunun içine girmesini emreder. Korkut, Janalgış'a: *"Girmesine girerim de. Bu halimle nasıl sığacağım? Önce sen nasıl gireceğini bana göster."* der. Janalgış nasıl gireceğini göstermek için sandığa girdiği anda Korkut Ata hemen sandığın kapağını kapatır ve sandığı nehre atar. Janalgış'ın nehre atılmasıyla Korkut Ata'nın halkı uzun süre ölüm olmadan mutlu bir şekilde yaşar. Ancak Janalgış'ın olduğu sandık bir gün bir balıkçının ağına takılır. Balıkçının sandığı açmasıyla dışarı çıkan Janalgış orada balıkçının canını alarak Korkut'un peşine düşer. Bunu öğrenen Korkut ise, *"Gözleyen düşman yenmeden durmaz"* diyerek eline kopuzunu alıp hüznü dolu bir küy çalmaya başlar (Nisanbayev, 2000, s.67).

Üçüncü efsanede; Janalgış'tan kaçan Korkut, kendine benzer kırk resim yapar ve kırk birinci olarak resimlerin yanına oturur. Kafası karışan ve gerçek Korkut'a ulaşamayan Janalgış öfkeden deliye döner. Korkut Ata'da da Azrail'i kandırıldığına üzüлüp bundan sonra hüznü küyler çalıp söyler (Nisanbayev, 2000, s.68).

Akkuğu adlı dördüncü efsanede ise, ecelden kaçan Dede Korkut, dünyanın dört bir yanını dolaşsa da kendi memleketine gelerek Sirderya Nehri'ne sığınır. Nehrin üstüne Jelmayası'nın örtüsünü örterek burada kopuz çalar ve yılan kılığına girmiş ecel ona ulaşamaz. Korkut kopuz çaldığında akan sular durur. Tüm hayvanlar nehrin kıyısında toplanır ve onu dinler. Korkut bir gün yine kopuz çalarken başının üstünden geçen kuğu sürüsü bu kopuzu işitip Korkut'un etrafına konar ve ona eşlik eder. Kuğularla birlikte bir beste yapan Korkut kendinden sonraki nesillere "Akkuv (kuğu)" adıyla bir küy bırakır (Nisanbayev, 2000, s.71).

Alaca Dana adlı beşinci efsanede ise Korkut, devesinin üstünde elinde kopuz ile dünyayı dolaşır. O; şaşırana yol gösteren, çıkmaza düşene akıl veren bir bilici olarak bilinir. Günlerden bir gün rüyasına giren aksakallı dede ona, "Ey, Korkut! Eğer sen ölümü ağzına almazsan, sana hiçbir zaman ölüm yoktur!" der. Korkut yıllarca bu sözü unutmuyarak ağzına ölüm lafını almaz. Bir gün dinlenmek için bir yerde oturan Korkut, köyün çocuklarının asi bir öküzü kovaladıklarını görür. Onlara yardım etmek için devesine atlayarak öküzü kovalayan ve çok yorulan Korkut'un ağzından "ölsem de seni yakalayacağım" lafı dökülür. Bu lafın üzerine taşa dönen alaca dana (öküz) oracıkta kaskatı kesilir. Farkında olmadan ölüm kelimesini söyleyen Korkut ölümden kaçmak amacıyla başka çareler aramak için tekrar yollara düşer (Nisanbayev, 2000, s. 83).

Türkmenlerden derlenmiş altıncı efsaneye göre ise Korkut, bir şölende çalıp söylerken biri kalkıp "Korkut'un kabri kazılı." der. Bu söz gittiği her yerde tekrarlanır. Bunun üzerine Korkut ölümden kurtulamaz ve kendi kabrini kazar (İnayet & Annaberdiyev, 2019, s. 149).

Yedinci efsanede Korkut Ata, rüyasında kendisi için mezar kazıldığını görür. Uyanıp rüyasını ölümün kendisine yaklaşmasının haberi olduğunu düşünerek oradan kaçır, dünyanın diğer ucuna yerleşir. Fakat orada da aynı rüyayı görür ve yeniden kaçır bugün mezarının bulunduğu yere gelir. Rüyası üç defa tekrarlanınca karada ölüm var diye düşünen ve su üzerinde hayatını sürdürmeye karar veren Dede Korkut hırkasını Sirderya'nın üzerine yayıp üzerine oturur. Orada yüz yıl daha yaşar ve sonunda ölür. Müslümanlar onu civarda bir yere gömerler (Özdemir, 2003, s.31).

Sekizinci efsanede Korkut Ata, halısını Sirderya üzerine yayıp oturur ve bir hafta gözlerini yummadan kopuz çalıp türkü söyler. Ancak mecalsiz kalıp uyur. Türküsü kesildiği anda, ölüm yılan kılığında gelerek onu sokar. Onu oraya gömerler kopuzunu da mezarının üzerine koyarlar (Özdemir, 2003, s.31).

Son efsanede Korkut Ata, ölümden korktuğu için kaçmakta ancak gittiği her yerde ölümü görmektedir. Korkut Ata acı ve üzüntü içinde kendisine Şırgay ağacından bir kopuz oyar ve ona tel takar. Bütün üzüntülerini kopuzu ile dile getirir. Korkut Ata'nın kopuzdan çıkan melodilere kendi ruhunu koyduğuna ve kopuzundan çıkan eşsiz seslerin dünyanın her yerine dağıldığı düşünülmektedir (Gökay, 2000, s.CXXXIX).

Yukarıdaki efsanelerden hareketle Dede Korkut'un neden ölümden kaçtığı konusuna açıklık getirelim. Dede Korkut Kitabı bilindiği üzere hem İslamiyet'e hem de halk hikâyesine geçiş dönemi eseridir. Dede Korkut karakteri de bütünüyle bir geçişi temsil etmektedir. Korkut, tıpkı İslamiyet öncesi Türk destan geleneğindeki kahramanlar gibi olağanüstü bir doğum ile dünyaya gelen, doğayla iletişimde olan bir kişiliktir. Ancak Maaday Kara Destanı'ndaki Kögedey Mergen gibi ölümlü savaşamaz, Oğuz Kağan gibi yaşamını "*Gök Tanrı'ya olan bir borç*" olarak görüp kabullenemez. Bunlar yerine hem halk hikâyelerine geçiş eserinin bir kahramanı olması hem de İslamiyet'e geçişle niteliklerinin sınırlanması sebebiyle ölümden kaçır veya onu kandırmaya çalışır.

Ölümden kaçma fikri İslam dininde kader, alın yazısı anlayışına ve "*Allah'ın emri*" şeklinde belirtilen en kutsal kaidelerine aykırıdır. Korkut'un ölümden kaçması, yeni dine karşı koyma, bir direniş olarak yorumlanabilir. Korkut'un "*zamane derdi*" nin anahtarı, işte bu kaçıştır (Nisanbayev, 2000, s.50). Türklerin İslamiyet'i kabulü ile şamanlık ve eski dine ait birçok unsur günah olarak nitelendirilmiş ve terk edilmiştir. Eski Türk inanç sisteminde doğadaki her şeyin ruhu olduğu inancıyla tabiatla iletişimde olmak, kehanetlerde bulunmak, doğa ruhlarına kurbanlar sunmak ve ritüeller düzenlemek, insanı tanrıya yakınlaştıran ve bunlar "*uçmak*" yolunda atılan adımlardır. İslam diniyle birlikte ibadetin sadece tanrıya olması, başka bir şeye ibadet etmenin günah sayılması, tabiat ruhlarının cin olarak algılanmaya başlanması ve onlarla konuşmanın yasaklanması, en günahsız insanın bile ölüm anında ruhunun şeytan tarafından kandırılabilceğine inanılması Dede Korkut gibi mistik bir kahramanın bile ölüm korkusunu arttırmaktadır. Ölümün bilinmezliği ve din değişiminin yarattığı karmaşıklık Korkut'u ölümden kaçmaya yöneltmiştir.

Dede Korkut'un ölümden kaçma sebeplerinden sonra ölümden kaçma yöntemlerine, ölümün büründüğü unsurlar ve efsanelerdeki kültler ve motifler şu şekildedir:

Efsane	Ölümden Kaçış Yöntemi	Ölümün Büründüğü Unsur	Efsanedeki Kültler, Motifler
1.	Dünyayı dolaşmak, suyun üstünde kopuz çalmak	Ölümün kendisi, mezar	Olağanüstü doğum, ad verme, rüyada evliya görme, su, kopuz, yerin ortası
2.	Dünyayı dolaşmak, altın sandığa kapatılan Azrail'in nehre atılması	Janalgış (Azrail)	Altın sandık, su, Azrail, kopuz
3.	Resim yaparak Azrail'i şaşırtmak	Janalgış (Azrail)	Azrail'i şaşırtma, kopuz
4.	Dünyayı dolaşmak, nehre örtü sererek kopuz çalmak	Yılan donuna bürünmüş ecel	Su, kuğu, kopuz
5.	"Ölüm" lafını etmemek, dünyayı dolaşmak	Ölümün kendisi	Aksakallı, rüya, kopuz
6.	Dünyayı dolaşmak	Ölümün kendisi	Kopuz
7.	Dünyayı dolaşmak	Ölümün kendisi	Rüya, su, hırka
8.	Kopuz çalmak	Yılan	Kopuz, yılan
9.	Dünyayı dolaşmak	Ölümün kendisi	Şirgay ağacı, kopuz

Tabloda görüldüğü üzere Dede Korkut'un ölümden kaçışını konu alan bu efsanelerde birçok ortak unsur bulunmaktadır. Korkut'un ölümden kaçış sebepleriyle birlikte ölümden kaçış şekillerini bu unsurlarla birlikte ele alalım:

1. Dünyayı Dolaşma: Dede Korkut'un yukarıdaki efsanelerde karşısına çıkan aksakallı evliya, İslamiyet'i temsil etmektedir. Dünyayı dolaşması ve gittiği her yerde mezarının kazıldığını görmesi ise Korkut'un başka diyarlarda başka dinler ve inanç sistemleriyle karşılaşması ve hepsinde de ölümün var olduğunu görmesi şeklinde yorumlanabilir. Semavi dinlerin dünyada giderek yaygınlaşması şamanın elini kolunu bağlamış, kendine bir yer bulamayan Korkut memleketi Sirderya'ya dönmeye karar vermiştir. Burada ilk efsanede geçen "*yerin ortasına ulaşırsam belki sağ kalırım*" cümlesi de eski Türk inanç sistemiyle ilgili alakalıdır. Şamanizm'de dünya üç kozmik bölge olan gök, yeryüzü ve yeraltından oluşmaktadır. Bu üç kozmik bölgenin merkezinden geçen ve üçünü birbirine bağlı tuttuğuna inanılan yaşam ağacı, at çakı, merdiven ya da bir sarmaşığın olduğuna inanılmaktadır (Bekki, 2003, s.181). Korkut sadece memleketine değil eski dinine dönerek yerin ortasına gelmiştir. Bir bakıma yeni dinin ifade ettiği ölümden sonraki hayatın bilinmezliğinden ve esrarından bildiği yere dönüp, inandığı ritüeli yaparak korunmaya çalışmıştır.

2. Kopuz Çalma: İslamiyet öncesinde şamanlar dini ritüellerde davulu aracılığıyla transa geçerek gökyüzüne çıkıp kutsalla iletişime geçmektedirler. Bu ritüellerde davul aynı zamanda şamanın kutsal atı olarak karşımıza çıkar. Şaman transı sağlayan bu kutsal at/müzik aleti aracılığıyla tanrı ile temas kurar (Akın, 2020, s.139) Tarihî süreç içerisinde şamanın davulunun üstlendiği bu işlevi ozanların elindeki kopuzun devraldığı görülmüştür (Köprülü, 1999, s.78). Kopuzun icadıyla ilgili efsaneler Dede Korkut'un ölümden kaçışı efsaneleriyle birdir. Korkut, Sirderya'nın kıyılarına geldiğinde *Şirgay ağacı* denilen ağaçtan bir kopuz yapar, devesini keser ve onun derisiyle bu kopuzu kaplar. Bu kopuzu çaldığı süre boyunca ecel ona uğrayamaz. Şirgay ağacı, yerin merkezinde bulunan yaşam ağacı olarak yorumlanabilir. Üç âlemi birbirine bağlayan yaşam ağacından yapılan bu kopuz yaşamın sırrını taşıyan büyüsel mahiyette bir müzik aletidir. Korkut'un devesini kesmesi ise bir hayat kurban ederek kendi hayatını koruma altına almaya çalışmak olarak görülebilir. Bununla birlikte eski Türk inanç sisteminde deve kutsal kabul edilen hayvanlar arasındadır ve tanrı bineğidir (Çoruhlu, 1999, s.165-166). Bu bağlamda yaşam Şirgay Ağacı'ndan yapılan kopuz tanrının yeryüzündeki tezahürü deve derisi de onun koruyucusu ve taşıyıcısıdır.

3. Su Üzerinde Olmak: Korkut'un yerin ortası dediği ve Şamanizm'de üç evreni birbirine bağlayan bölge olarak adlandırılan bu yere yeniden dönmesi, yaşam ağacından ve devesinden yaptığı kopuzuyla suyun üzerine oturması onun bir şaman ayini yaptığını göstermektedir. Şamanizm'de her şeyin bir ruhu olduğuna inanılmasından hareketle suyun koruyucu bir ruh olarak şamanları koruduğuna inanılmaktadır. Su, Türk kültüründe tanrının ilk makamıdır ve tanrıdan sonra yaratım potansiyeline sahip tek varlıktır. Dolayısıyla büyüsel bir güçle çevrilidir. Şamanlar bu sebeplerle ayinlerinde sudan yararlanmaktadırlar (Baysal, 2020, s.160-291). Suyun kutsallığı ve yaratım gücünün yanında şamanı koruyan bir ruh olarak kabul edilmesi sebebiyle yılan kılığına bürünmüş olan ölüm, suyun üzerindeki Korkut'a yaklaşamaz ve Korkut başsız ve sonsuz su sayesinde ölümden kurtulur.

4. Azrail'i Kandırma: Her ne kadar Kur'an-ı Kerim'de geçmese de İslam dinine göre dört melekten biri olan Azrail (Kılavuz, 1991, s.350) Türk kültüründe ölüm meleği, kara melek, ecel ve felek gibi adlarla anılmaktadır. Dede Korkut'un adıyla ilgili bir efsanede Korkut'un isminin aslında "Dede" olduğu, Azrail'den korktuğu için: *Dede Korktu, Dede Korkudu* ve sonunda Dede Korkut diye ad aldığı rivayet edilmiştir (Şimşek, 2019, s.13). Korkut'un Azrail'i kandırması aslında eski Türk inanç sisteminde ölümden korunmak için kötü ruhları kandırmak adına yapılan birtakım ritüelleri bize hatırlatmaktadır. Bu ritüeller günümüzde hâlâ Anadolu'da bulunan yaşamayan erkek çocuğa kız kıyafetleri giydirilmesi, bebeğe Satılmış adının verilmesi gibi uygulamaların (Çakır, 2021, s.588) temelidir. Eski Türk inanç sisteminde olan kötü ruhları kandırma

inancı İslamiyet ile birlikte Azrail'e yapılmaya başlanmıştır. Korkut bazı efsanelerde daha fazla kaçamayacağını anladığı anda Azrail'i kandırma yoluna gitmiştir. Bu efsanelerden birinde sürekli Korkut'u yakalamaya çalışan Azrail onun ruhunu koymak için altından bir sandık yaptırır ancak Korkut, kıvrak zekâsıyla o sandığa Azrail'i kilitler. Azrail kutudan kurtulduğunda ise kaderiyle yüzleşir ve ölüme boyun eğer. Buradaki altın sandığa hapsedme motifi ise Maaday Kara gibi Türk destanlarında sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer Azrail'i kandırma numarası ise kırk adet kendi resminden çizen Korkut'un Azrail'in kafasını karıştırmasıdır. Burada kırk sayısı önemlidir. Eski Türk inanç sisteminde kırk sayısı çeşitli ritüellerde, büyü ve sihir yapımında kullanılmakta aynı zamanda hazırlama ve tamamlama sayısı göreviyle karşımıza çıkmaktadır (Güvenç, 2009, s.95). Kendi resminden kırk tane yapan Korkut büyüsel bir sayı kullanarak Azrail'i kandırır. Azrail'in kandırıldığı efsanelerde Korkut'un üzüldüğü ve hüzünlü bir şekilde kopuz çaldığı bildirilmiştir. Bunun sebebi Korkut'a Azrail üzerinden aslında tanrıyı kandırması olmasının verdiği üzüntü olmalıdır. Korkut Azrail'i kandırarak tanrının emrine karşı gelmekte ve dolayısıyla İslam inancına göre öteki dünyasını da tehlikeye atmaktadır.

5. Ölüm Lafını Etmemek: Dede Korkut'un ölümsüzlük arayışındaki son yöntemi ise ölüm lafını ağzına almamaktır. Bu efsanede tıpkı Gilgamiş'ta olduğu gibi ölümsüzlüğün sırrı Dede Korkut'a bahşedilmiştir. Rüyasına giren bir evliyanın sözünü dinleyerek yıllarca ölüm demeden yaşayan Korkut, bir öküzü kovalarken ölüm lafını ağzından kaçırır. Bu şekilde Gilgamiş'in sırrı yılanı kaptırıp, ölümsüzlük şansını yitirmesine (Ramazanoğlu, 2001, s.79-93) benzer olarak Korkut da şansını bir alaca dana dediği öküz yüzünden yitirmiş olur. Ancak Korkut, ölümden kaçmaktan vazgeçmez ve yine yollara düşer. Korkut'un denemekten hiç vazgeçmemesi insanoğlunun varlığının başından beri ölümsüzlük arayışının hiç bitmemesinin bir temsilidir.

Sonuç

Ölüm ve ölümden sonrasının bilinmezliği insanoğlunun ve toplumların hayatına işlemiş bir korkudur. Ölümsüzlük arayışı ise her insanın içinde olan insana özgü bir arzudur. Semavi dinlerde ve birçok mitolojide zaten ölümsüz olan insan, şeytana kanmasıyla ölümlü dünyaya düşmüş, ölümlü cezalandırılmış ve ölümsüzlüğü bu dünyada aramaya başlamıştır. Ölümsüzlüğe duyulan ihtiyaç, her ihtiyaç ve arzu gibi edebî eserlere de yansımıştır. Ölümsüzlüğü arayan ilk kahraman Gilgamiş'tan itibaren insanoğlu edebî eserlerindeki kahramanlar aracılığıyla ölümsüzlük için savaşmış, ölümden kaçmış ve ölümü kandırması, kimi zaman ölümsüzlüğe erişmiş kimi zaman da ölüme boyun eğmiştir.

Türk halk anlatmalarında da kahramanlar ölümle mücadele etmiş, ölüme meydan okumuştur. Dede Korkut da bu kahramanlardan biridir. Dede Korkut'un ölümsüzlük arayışıyla ilgili tahlil ettiğimiz dokuz efsanede Korkut, bir destan kahramanı gibi doğup büyürken bir halk hikâyesi kahramanı gibi ölümden kaçmayı veya onu kandırmayı seçmiştir. Yarı tanrısal bir özelliklerle doğan, doğaya hükmeden bir kahramanın, İslam dinince sadece bir kul olarak kabul edilmesi ve eski dinin öğretilerinin günah sayılması Korkut'u kendi diyarından ayırmıştır. Ölümden kaçmak için dünyayı dolaşan Korkut gittiği her yerde ölüm olgusuyla karşılaşmış ve çareyi eski dininde bulunan inanışlara başvurmakta bulmuştur. Efsanelerin bir kısmında ölümsüzlük büyüsü için yerin merkezini, yaşam ağacından yapılan kopuzunu ve suyu kullanan Korkut, diğer efsanelerde ise aklını kullanarak ölümden kaçmıştır. Dede Korkut mistik bir geçiş dönemi kahramanıdır. Yeni dine adapte olmaya çalışan Türk boyları, ölümsüzlük arayışındaki kaygılarını Korkut Ata efsaneleri üzerinden vermişlerdir. Ölümsüzlük arayışında atalarından getirdikleri bilgilerle ve zekâlarıyla ölüm mağlup edilmiştir.

Konu edindiğimiz dokuz efsane üzerinden Türk halkına evrensel bir olgu olan ölüm kaygısının olağanlığı, Dede Korkut gibi mistik yönü kuvvetli, bilge bir liderin bile bu durum karşısındaki hareketleri üzerinden gösterilmektedir. Bir bakıma Dede Korkut bu efsaneler sayesinde topluma anlatmalarda olduğu gibi ders vermekte ve onlara yalnız olmadıklarını hissettirmektedir.

Etik Kurul İzni *Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.*

Çatışma Beyanı *Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.*

Destek ve Teşekkür *Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.*

Kaynaklar

- Akın, B. (2020). Kopuzdan “Telli Kur’an”a Türklerde Kutsal Sazın Kültürel Serüveni. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 20 (1), s. 135-162.
- Badiou, A. (2020). “Varoluş ve Ölüm.” *Varoluşçuluk, Fenomenoloji, Ontoloji*. Derleyen: Güçlü Ateşoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baysal, N. (2020). *Türk Halk Kültüründe Su*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Bekki, S. (2003). Merkez simgeciliği ve at çakı. *Folklor Edebiyat*, S, 35, s. 181-184.
- Çakır, E. (2021). Toplumsal cinsiyet açısından Saç Adağı: Kara İyeleri kandırmak. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), s. 583-393.
- Çoruhlu, Y. (1999). *Türk mitolojisinin ABC’si*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ekici, M. (2001). Dirse Han oğlu Boğaç Han anlatmasında bireysellik ve toplumsal bütünlük. *Millî Folklor*, 32, s. 50-60.
- Frazer, J. G. (2020). *Büyük tufan: tufan mitleri üzerine bir başvuru kitabı*. İstanbul: Kanon Kitap.
- Gökyay, O. Ş. (2000). *Dedem Korkudun Kitabı*. 2. baskı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Güvenç, A. Ö. (2010). Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16 (41), s. 85-97
- Hooke, S.H. (1993). *Ortadoğu mitolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Hökelekli, Hayatı (1991). Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı:3, Cilt:3, Yıl: 3, s. 151-165.
- <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 1.11.2022).
- Hüseyinova, N. (1999). Umumi Türk Folklorunda Ölümsüzlük Konusu. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 3 (2), s. 297-302.
- İnayet, A. & Annaberdiyev, D. (2019). *300 Türkmen Efsanesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karademir, N. (2021). İnsanın Ölümsüzlük Arayışı- Dinler Mitolojiler Kahramanlar- İstanbul: Lejand kitap.
- Kılavuz, A.S. (1991). “Azrail”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 350-351.

Kitab-ı Mukaddes.

Köprülü, M. F. (1999). *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kur'an-ı Kerim.

Kurtulan, M. H., Özlem K. (2016). Ölüm kaygısı, tinsellik, dindarlık eğilimi ve varoluş kaygısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Spiritual Psychology and Counseling*. s. 163-175.

Nısanbayev, A. (2000). *Kazakistan'da Dede Korkut*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Özdemir, H. (2003). Dede Korkut'un Kişiliği ile İlgili Efsaneler. *Türkoloji Dergisi*, 16(2), ss.23-33.

Piyadeoğlu, Ç. (2021). Popüler Kültür Odağında Bireyin Ölümsüz Olma Arzusu. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 11, s. 481-500.

Ramazanoğlu, M. (2001). *Gilgameş destanı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Rosenberg, D. (2003). *Dünya mitolojisi: büyük destan ve söylenceler antolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Şimşek, E. (2019). Azrail İnancının Türk Halk Kültürüne Yansımaları. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 7(18), s. 11-26.

Uslu, B. (2014). *Türk mitolojisi*. İstanbul: Kamer Yayınları.

Yalom, I. (2017). *Güneşe Bakmak ve Ölümle Yüzleşmek*. İstanbul: Pegasus Yayıncılık.